

A Magyar Vízivad Monitoring

The Hungarian Waterfowl Monitoring

FARAGÓ SÁNDOR

Bevezetés

A Magyar Vízivad Monitoring (MVvM) működtetése lehetőséget ad a vizsgált fajok éven belüli és több éves dinamikájának megállapítására egyes területek, régiók és az ország viszonylatában, a vizsgált fajok élőhelyhasználatának, -választásának és annak éven belüli és több éves dinamikájának meghatározására.

Anyag és módszer

A Magyar Vízivad Monitoring adatgyűjtései 48 megfigyelési egységben folynak. A megfigyelések az 1996/1997-es kezdő idényben októbertől márciusig, azaz 6 hónapban történtek, minden hónapban a nemzetközi szinkronnaphoz igazodva. Az 1997/1998-as idénytől már augusztus és április közötti 9 hónap a megfigyelés időszaka.

A megfigyelések köre az alábbi taxonokra terjed ki: *Gaviiformes*, *Podicipediformes*, *Pelecaniformes*, *Anseriformes* minden fajára, továbbá a nagy kócsagra (*Egretta alba*), a szürke gémsre (*Ardea cinerea*), a szárcsára (*Fulica atra*), a darura (*Grus grus*) és a rétisásra (*Haliaeetus albicilla*), azaz összesen 63 fajra. A felsorolásból látszik, hogy elsősorban az úszómadárfajokat választottuk ki, de ugyanakkor tekintettel voltunk a halgazdálkodás vagy a Természetvédelmi Hivatal információigényére is. Így került a felméréndő fajok listájára a szürke gém, a nagy kócsag, a daru és a rétisas. A fajok vizsgálatánál az alábbi tényezőket elemezzük:

- állománydinamika (1) a vizsgált területek, régiók és Magyarország vonatkozásában a vizsgált időszakban, trendek,
- állománydinamika (2) – fenológia: az egyes hónapokban észlelt minimális, közepes és maximális példányszám,
- az egyes hónapokban számított diszperzió szerinti térképek.

Eredmények

Korábbi közleményben közzétettük mind a 42 vízivadfajra vonatkozó regionális részletességű feldolgozást (Faragó, 2008). Teljes képet 25 fajra tudunk megadni (a további 17 ritka védett faj esetében – igen kis egyedszámuk miatt – nem lehetett fentieket meghatározni). [A vizsgálatba vont taxonok közül a monitoring területein és keretében egyáltalán nem észlelt fajok (17 faj) az alábbiak voltak: kis hattyú (*Cygnus columbianus*), indiai lúd (*Anser indicus*), kanadai lúd (*Branta canadensis*), nilusi lúd (*Alopochen aegyptiaca*), álarcos réce (*Anas americana*), zöldszárnnyú réce (*Anas carolinensis*), kékszárnyú réce (*Anas discors*), márványos réce (*Marmaronetta angustirostris*), örvös réce (*Aythya collaris*), búbos réce (*Aythya affinis*), cifra pehelyréce (*Somateria spectabilis*), Steller-pehelyréce (*Polysticta stelleri*), halcsontfarkú réce (*Oxyura jamaicensis*), kékcsőrű réce (*Oxyura leucocephala*), jeges bűvár (*Gavia immer*), rózsás gödény (*Pelecanus onocrotalus*), borzas gödény (*Pelecanus crispus*). E fajok megfigyelése Magyarországon igen ritka, néhány faj esetében mindössze egy-egy megfigyelés volt eddig].

Az összehasonlító elemzésekben első helyre kívánkozik a fajonkénti legnagyobb egyedszámok, illetve a fajok ilyen szempontú sorrendjének rögzítése, hiszen azok biztosan tükrözik Magyarország potenciális jelentőségét a vonulásban és telelésben. A MVvM területein a tőkés réce (*Anas platyrhynchos*) jelent meg a legnagyobb egyedszámban, majd a vetési lúd (*Anser fabalis*), a nagy lilik (*Anser albifrons*) és a nyári lúd (*Anser anser*) következik. A tőkés réce után a második legnagyobb mennyiségben megjelenő récefaj a csörgő réce (*Anas crecca*), amely ritka, alkalmi fészkelő, ezt a szárcsa (*Fulica atra*) követi a sorban. 10 év alatti 1000 pd közeli, vagy az alatti abszolút maximuma 10 fajnak volt: bütykös hattyú (*Cygnus olor*), kis lilik (*Anser erythropus*), üstökösreце (*Netta rufina*), kis bukó (*Mergus albellus*), nagy bukó (*Mergus merganser*), kis vöcsök (*Tachybaptus ruficollis*), feketenyakú vöcsök (*Podiceps nigricollis*), kis kárókatona (*Phalacrocorax pygmeus*). Ezek a rendszeresen előforduló, de kis példányszámú fajok. A tartamos állományváltozások, azaz a trendek az alábbiak voltak:

Erőteljesen növekvő állományú fajok (a növekedés legalább 25%-os): bütykös hattyú, nagy lilik, nyári lúd, kendermagos réce (*Anas strepera*), kanalas réce (*Anas clypeata*), üstökösreце, cigányréce (*Aythya nyroca*), búbos vöcsök (*Podiceps cristatus*), feketenyakú vöcsök, kis kárókatona.

Növekvő állományú fajok (a növekedés 11–24%): kis vöcsök, kárókatona (*Phalacrocorax carbo*).

Stabil állományú fajok (a változás 0 ±10%): –

Fluktuáló fajok (a változás nagyobb 10%-nál, de nem világos a trend): nyílfarkú réce (*Anas acuta*), szárcsa.

Csökkenő állományú fajok (a csökkenés 11–24%): tőkés réce, kerцерéce (*Bucephala clangula*).

Erőteljesen csökkenő állományú fajok (a csökkenés legalább 25%-os): vetési lúd, kis lilik, fütyülő réce (*Anas penelope*), csörgő réce (*Anas crecca*), böjti réce (*Anas querquedula*), barátréce (*Aythya ferina*), kontyos réce (*Aythya fuligula*), kis bukó, nagy bukó.

Széles körben ismert – és energetikai alapon könnyen érthető – az a tény, hogy enyhe telek esetében az északról vonuló és nálunk telelő fajok jóval kisebb számban jelennek meg a Kárpát-medencében, mint az átlagos teleken. Túl kemény telek esetén pedig nagyobb arányban vonulnak tovább a Mediterráneumba. Mindkét esetben a faj populációinak regionális átrendeződéséről beszélhetünk csak, de ez a pannon régióban fluktuációként érzékelhető. Természetesen az abszolút egyedszámokban is kisebb, éppen terjeszkedő, területfoglaló fajok (pl. üstökösreце) esetén nagyobb ez a bizonytalanság. Olyan fajoknál, amelyeknek költő és a szaporulattal feldúsuló nyár végi, kora őszi populációi eredményezik a mennyiségi csúcsot – pl. üstökösreце, cigányréce, kis vöcsök, búbos vöcsök – ott ugyancsak az időjárás anomáliákra vezethető vissza a fluktuáció, hiszen szélsőségesen száraz szaporodási ciklusú években kisebb lesz a fészkelési siker, következésképpen az augusztusi populációnagyság, mint optimális vízviszonyok között. A fenológiai jellemzők alapján rendezve a gyakori fajokat hat csoportba sorolhattuk, amelyek az alábbiak.

Nyár végi vonuló fajok: kis vöcsök, búbos vöcsök.

Dominánsan ősszel vonuló fajok: kis lilik, nyári lúd, kendermagos réce, csörgő réce, kanalas réce, kárókatona, kis kárókatona, szárcsa.

Telelő fajok: vetési lúd, nagy lilik, tőkés réce, kontyos réce, kerцерéce, kis bukó, nagy bukó.

Dominánsan tavasszal vonuló fajok: fütyülő réce, nyílfarkú réce, böjti réce, barátréce feketenyakú vöcsök.

Nyár végi – tavaszi vonulók: üstökösreçe, cigányreçe.

Állandó állományú fajok: bütykös hattyú.

A diszperziót tekintve több faj előfordulását befolyásolják a Dunántúl és az Alföld közötti ökoгеográfiai különbségek. A két nagy régióra való koncentráció, illetve a kiegyenlített előfordulás alapján a fajok besorolása az alábbi.

Dunántúli diszperziós dominancia: bütykös hattyú, vetési lúd, nyári lúd, kendermagos réce, üstökösreçe, kontyos réce, kercereréce, nagy bukó, búbos vöcsök.

Alföldi diszperziós dominancia: kis lilik, fűtyülő réce, nyíl farkú réce, böjti réce, barátréce, cigányreçe, kis bukó, feketenyakú vöcsök, kárókatona, kis kárókatona.

Egyenletes diszperzió: nagy lilik, csörgő réce, tőkés réce, kanalas réce, kis vöcsök, szárcsa.

Ezek a megállapítások természetesen tipikusan a maximális állomány nagyságok megjelenésének időszakára érvényesek. Ettől eltérő időben – mind a vonuláskor, mind a teleléskor – egy-egy faj esetében kaphatunk időszakosan eltérő értékeket.

Megvitatás

A monitoring már tükrözi a globális klímaváltozás során fellépő szélsőségek kedvezőtlen hatásait a fészkelő és a vonuló fajok élőhelyeire. Megjelennek a természetvédelem aktív beavatkozásainak az eredményei is. Elsősorban a nagy dunántúli élőhely-rekonstrukcióknak tulajdoníthatjuk, hogy egyes fajok diszperziójában kiegyenlítettséget tapasztalunk a korábbi alföldi dominancia helyett, amelyet mindenképpen pozitív fejleményként értékelhetünk. Erre az időszakra esett olyan védelmi intézkedések életbe léptetése, mint a vízivad kéméleti területek kialakítása, a hazai nemzetközi jelentőségű (IBA) vizes területek, a különleges madárvédelmi területek (SPA) és a NATURA 2000 területek kijelölése. E változásrendszer által befolyásoltan, vonuló és telelő vízivadállományaink nagy részénél sikerült állománynövekedést kimutatni.

A tőkés réce, a böjti réce és a barátréce esetében általános állománycsökkenésnek vagyunk a tanúi (Wetlands International, 2006), amelynek okai csak részben ismertek. A böjti réce esetében az afrikai telelőterületeken valamint a fészkelőterületeket érő kedvezőtlen klimatikus hatások, a barátrécénél a hideg telekkel, részben a táplálékforrások alacsonyabb szinten való stabilizálódásával s nem utolsósorban az oroszországi költőterületeken végbemenő eddig ismeretlen folyamatokkal magyarázhatjuk a visszaesést. A tőkés réce esetében hasonló állománycsökkentő tényezőkről beszélhetünk.

A csökkenő trendet mutató 11 faj közül korábban vadászható volt a vetési lúd, a csörgő réce, a tőkés réce, a böjti réce, a barátréce és a kercereréce. Három faj – a tőkés réce, a böjti réce és a barátréce – kedvezőtlen tendenciáinak megfordításában azonnal felmerül a vadászat felelőssége.

Amíg a tőkés réce esetében nincs közvetlen veszély, ezért beavatkozási kényszer sem, addig a böjti réce és a barátréce esetében vadászatának megszüntetéséről döntött 2008-ban a magyar vadászati hatóság. Ez csak támogató, de nem elégséges megoldás a negatív trend megfordítására, fajvédelmi tervekben megfogalmazott aktív beavatkozások széles módbeli és területi spektrumára lesz szükség ahhoz, hogy gyors sikerre számíthassunk.

Summary

The observations of Hungarian Waterfowl Monitoring (HWM) take place in 48 observation units. The current study shows the trend, phenology and dispersion in Hungary using the data of a ten year period between 1996/1997 and 2005/2006 seasons. The six most common species are: the Mallard, the Greater White-fronted Goose, the Bean Goose, the Greylag Goose, the Eurasian Teal and the Eurasian Coot. During the ten year period there were 8 species recorded with about 1,000 or less individuals (*Anser erythropus*, *Mergus albellus*, *Tachybaptus ruficollis*, *Phalacrocorax pygmeus*, *Netta rufina*, *Podiceps nigricollis*, *Cygnus olor*, *Mergus merganser*). The species were classified under six different groups based on phenology of migration: late summer migrating species, species migrating dominantly in autumn, overwintering species, species migrating dominantly in spring, spring and late summer migrants, non-migrant bird species. Ecogeographical differences between Transdanubia and the Great Hungarian Plain explain the differences in the dispersion of species: dispersion dominance in Transdanubia, dispersion dominance in the Great Hungarian Plain, equal dispersion. We report a strong increase in populations of *Aythya nyroca*, *Phalacrocorax pygmeus*, *Netta rufina*, *Podiceps nigricollis*, *Anas clypeata*, *Cygnus olor*, *Anser albifrons*, *Podiceps cristatus*, *Anser anser*, *Anas strepera*, while a lower rate of increment was detected for *Phalacrocorax pygmeus* and *Tachybaptus ruficollis*. A strong decline can be seen in the populations of *Anser erythropus*, *Aythya fuligula*, *Anser fabalis*, *Anas querquedula*, *Aythya ferina*, *Anas crecca*, *Mergus albellus*, *Anas penelope*, *Mergus merganser*, a slight decrease in the case of *Anas platyrhynchos* and *Bucephala clangula*.

Irodalom

Faragó S. (2008): A vonuló vízivadfajok állományainak tér-idő mintázata Magyarországon. Az 1996-2004 közötti időszak elemzése. Magyar Vízivad Közlemények, 16: 49–200.

Wetlands International (2006): Waterbird Population Estimates – Fourth Edition. Wetlands International, Wageningen, The Netherlands.